

Putanga 7(4)

Kōanga 1994

ISSN 0114-6017

NGĀ MIHI O TE AROMAHANA

Tēnā rā tātou i roto i tēnei kaupeka hou e popore nei te ngākau kia ngāwari noa ake, kia ranea noa ake, kia pāruhiruhi noa ake i ngā marama ka hori ake nei (ā, kia mākū noa ake mena ko Tāmaki tō kāinga noho.) Otirā ka pēnei ake te kōrero me te mōhio anō e kore e pā mai ngā āhutatanga papai anake; ka haere kōtui ko ēnei me ngā āhutatanga whakatakeo, whakapōrearea i te noho a te tangata. Heoi anō mā te rongorongo iho i te hōhā, i te kaniawhea i ōna wā anō, ka tino mōhio te tangata kei tēnei taha tonu ia o te oranga; waihoki, ā te wā e kore ai e pā mai tētahi āhutatanga kino kotahi, ā te wā e ngaro atu ai te kiri ki tua o rongorongo kino, hei reira kē pea tino mānukanuka ai te ngākau! Engari ahakoa tonu, mā te aha i te tūmanako, i te kūwata kia tau mai te rangimārie, te uruhau, te tōnuitanga ki ngā tōpito katoa o te ao i tēnei kaupeka, ā, haere ake nei.

Mā koutou tonu e kite iho kāore anō kia whakatinanatia ētahi o ngā whakaaro i puta i a koutou mō te āhua ki te Muka, e matomato ake ai tēnei ngakinga a mātou (arā, kia nui ake ngā momo kai o roto: he whakaahua, he kaituhi hou, he kaupapa kōrero hou, me ētahi atu āhutatanga e wana ake ai ēnei maramara kōrero ki tā koutou nā titiro).

Engari ehara i te mea kua kore te Taura Whiri e pīrangi kia uru mai he momo kai hou ki te Muka. Ko te mate kē, ko te tokoiti o ngā kaihetiheti i roto i tēnei mārā. Heoi anō rā, ko te kōanga tonu te wā tika mō tēnei mahi, mō te rumaki hua whenua, nā reira i tika anō pea tā mātou takaroa kia eke rawa nei ki te awe kāpara, kātahi anō ka takatū ki te ngakingaki i tā

mātou mārā. Ko te tikanga hei tēnei raumati nei kitea mai ai ōna tohu e pihi ake ana, ki te tika tā mātou ahuahu i tēnei pito one.

aromahana - *kōanga*
popore - *tino hiahia*
ranea - *makuru*
pāruhiruhi - *paki*
haere kōtui - *haere ngātahi*
whakatakeo - *whakahōhā*
kaniawhea - *pōuri, riri*
mānukanuka - *āwangawanga*
kūwata - *wawata*
uruhau - *koa*
tōnuitanga - *te tino oranga tinana*
ngakinga - *mārā*
maramara - *pītopito*
awe kāpara - *kōanga*
ngakingaki - *tiaki mārā*

TE KURĀ WHAKAPAKARI REO I TU KI KIRIKIROA

28 Here-turi-kōkā - 2 Mahuru 1994

Whakarāmeme mai ana, kuhu mai ana i Te Kōhao o te Ngira te tira a te Taura Whiri i runga i te kōnga o te reo tāwhiri o Ngāti Wairere. Ko te kaupapa nāna mātou i whakawhāiti mai hei manuhiri mā te iwi kāinga o Kirikiroa marae, koia tonu rā, ko te reo Māori, tōna ātaahua, tōna tiketike, tōna ora, tōna mau.

He mea pōhiri ko te hākerekere, ahakoa kaiwhakaako mai, ākonga mai, kaimahi kāwanatanga mai, mātua mai. Kotahi noa iho te here, kia autāia anō te

(...mai i te whārangi o tua ake)

matatau o te hunga haramai ki te reo Māori. Arā nē, ko te tino kaupapa o tēnei hui, he whakapāuaua, he whakarākei i te reo kua mārōrō kē noa te hanga. Te mea ai hoki, arā kē ngā hui, ngā whakaakoranga rānei mā te hunga nō nā noa nei i nau mai ai ki te ao kōrero Māori.

Ko tōna whitu tekau nei ngā tāngata i whakaeke mai i te ahiahi o te Rātapu hei pia, hei tauira mā te kāhui whakaako o te Taura Whiri. Ko te mahi tuatahi ka oti nei te āta whakauru mai a te katoa, he wehewehe haere i ngā ākonga kia rima ngā rōpū mahi. Ko ngā rōpū e rua o runga ake, he mea āta whakarōpū i runga anō i te kaha o tō rātou matatau, he āhua mōhio anō nō te Taura Whiri ki ngā mea tino matatau i tapoko mai ki te hui, engari ko ētahi rōpū e toru i meahia kia āhua ōrite te matatau, he kore nō mātou i tino mōhio ko wai o rātou kāore nei i tino pakari te reo, ko wai kē ia ngā mea āhua pai tonu. Heoi anō i pēnei te mahi wāwāhi haere me te āta ki atu anō mena i hē tā mātou whakarōpū i ētahi, mā rātou anō rātou e hari ki rōpū kē.

Ko tētahi anō o ngā mahi i te ahiahi o te rā tuatahi, ko te tohatoha i te pukapuka mahi i noho nei hei whakamaunga atu mā ngā pouako me ngā ākonga i ngā rā mahi e whā o te hui. Tītoretore ana tērā ngā kanohi o ētahi, he tauhou rā nō rātou ki te āhua o te mahi i ēnei kura a te Taura Whiri. I mea mai hoki tētahi “i haramai au mō te whakatā kē te take - tēnā pōhēhē mārika ōku!”

Ko te wā tīmata o ngā mahi ia rā, he rite ki tērā i whāia i Waimārama, arā, ko te hauwhā mai i te whitu i te ata. Mutu kau ana te karakia, haere ana ngā mahi o te kura. Ka pēnei mātou, ki te waiho rawa te kai o te ata kia āhua mārō rā anō te rere a Tama-nui-te-rā, kātahi ka tino reka rawa atu te pākū, te pītiti, te pēkena, te aha, te aha. Ka mutu, ka āhua tau te mauri me te mōhio anō kua oti kē tētahi o ngā whakatāuteute i whakaritea mō taua rā.

E rua atu anō ngā wāhanga mahi e rua hāora nei te roa (me ngā tino paramanawa o te tūhoetanga o te rā ki waenganui), ka hiki te hui ki te whakangā. Heoi anō ka pau tērā hāora atu i te toru ki te whā, kua heuheu anō ngā tāngata ki te mahi mō tētahi rua hāora atu anō. Nekuneku rawa ake te rā, kua ngehe, kua tāhōhō te nuinga o ngā ākonga, i te mea kua tekau mā tahi hāora rātou e noho ana i tā te tauira noho, e kai ana i tā te tauira kai, e rongo ana i tō te tauira takaānini.

He hanga mīharo rā ki a au te ū a te hunga ako ki ngā mahi i whakaritea hei whakaoti mā rātou i te kura nei. Te nui hoki o ngā mahi i whakatakotohia ki te pukapuka, me te whakapae anō e kore pea ētahi e paku tirohia, engari e ai ki ngā rongo i tutuki, i whakamātauhia rānei te nuinga o ngā mahi e te nuinga o ngā rōpū.

Ko te hunga tino matatau te rōpū āhua hōtoa nei te haere, he kaha nō rātou ki te werowero, ki te tākirikiri i ngā hinengaro o ngā kaiwhakaako, ā, ki te taututetute hoki i waenganui i a rātou anō. Heoi anō koinā hoki tētahi āhua o te ako ka ekea ana ngā taumata o runga ake. Inā rā, ehara hoki i te mea kotahi noa iho te titiro ka taea. I puta hoki i a te Wharehuia tana kōrero mō tēnei mea, mō te ‘rehu’ o te reo, anā ko ērā āhuetanga me uaua kē e ariari ai te kitea atu e te katoa, ka mutu, ko te whakamāori i te tikanga o tērā rehu, kei te āhua tonu o te titiro atu, o ngā āhuetanga rānei o te wā. Nā reira i tika anō te mahi a te rōpū tuarima i rite tonu nei tā rātou tauhutihuti, ka āta wāwāhi anō ai i ō rātou weu i huhuti ai!

Kia huri ake ngā whakaaro ki te hau kāinga. Mea ki te uia mai au e wai rā kia whakaahua i tēnei tikanga ātaahua a te Māori, i te manaaki tangata, ka pēnei ake taku pepeha atu: “Ko Waikato te awa, ko Kirikiriroa te marae, ko Te Kirikohai te wahine, tihē mauri ora!”

I a au nei e patu nei i ēnei kōrero, anō nei kei te rongo tonu au i te reo karanga o te Kirikohai e mako mai ana i te kuaha o te wharekai. Kei te kōrero au mōku anō, engari i a au i reira, ka rongo i te karanga, kua koe tonu te kakī me te mōhio anō ko Tahu anō tērā e karanga mai ana kia hīkoi atu ki te pokapū o te rauhi tangata. Te hāhā mārika o ngā kai, te nui ai hoki; ka whiu ana te rau a Tīmoti, kāore ngā kai i tata noa te pau. Pēnei ai te hora a Tahu, ā, Paraire noa.

Tēnei mea te taha kikokiko, nē, kei te rangi tūhāhā ngā whakaaro e rēre ana, he aha kē rā, kua pāraharaha kau noa. Heoi anō, koirā tonu te āhua o te tangata me ngā tai o roto i a ia. Ka noho tonu ngā kume a Kiko hei hoa whakataetae ki ngā kume a Hinengaro, ka timu te tai ki tētahi, ka pari te tai ki tētahi.

Kia huri mai anō te mata o te tai ki te tiketiketa o te whakaaro, arā ki te kaupapa i hui tahi nei mātou. I tū ai tēnei kura, he hiahia nō mātou i te Taura Whiri kia āwhinatia, kia whakangungua te hunga e manako mai ana ki te reo Māori hei reo whakaahua, hei reo whakaataahua i te whakaaro o te tangata. Ki tā mātou titiro, ki tā mātou whakarongo, i tutuki pai te whāinga whānui a te Taura Whiri, ā, tino eke ana tērā te kaupapa a te hau kāinga.

Ko te ea o te wāhi ki te tangata whenua, arā o te taha tinana o te manuhiri, ka taea te whakaata pēnei: “Haere pūioio mai, hoki tautau atu”, ā, ko te wāhi ki te Taura Whiri, arā ko te taha reo, taha hinengaro, me hurirapa kia pēnei kē “Haere tāreperepe mai, hoki mārōro atu.”

Ka mutu te kai i te ata o te Paraire, ko te tikanga ko mātou tēnā kua mārō te haere ki te wā kāinga. Engari kāre kē i pērā rawa te whāwhai o te nuinga kia huri atu te ihu o te waka ki te kāinga. Koirā hoki te āhua o te wairua i tau mai ki runga i tēnei

hui. Kāore i rite ki te mamaoa nei, e kore e roko tōkia te kiri, kua ngaro noa ki te takiwā. Ko tēnei wairua e kōrero ake nei au, me te kohu kē o Kirikiriroa nei te āhua - ka tau mai, ā, me uaua kē ka mahea ake mō tētahi wā āhua roa tonu nei.

I a au i te huarahi e whakamau atu ana ki te kāinga, ka aro kōmuri ngā kare-ā-roto ki tērā marae ātaahua i wānanga tahi ai, i whakato tahi ai, i mingomingo tahi ai, i whakarirā tahi ai mātou. Ki a au nei nā, kāore a kō atu, a kō mai rānei o tētahi hui pēnei hei orange mō te wairua.

E kore e taea te tīkahi ake o ngā mahara mō tā mātou noho tahi i reira me te kore tonu e puta anō o te mihi ki a te Kirikohai mā. Tino kore nei e taea e te kupu te whakaea ngā manaaki i uhia mai ki runga i te pahī a te Taura Whiri, nō reira ka rere tonu ngā mihi ki a rātou.

whakarāmeme - *hui, rūmene*
 kōnga - *pāhotanga*
 hākerekere - *te tini o te tangata*
 whakapāuaua - *whakapakari*
 whakarākei - *whakapaipai*
 pia - *tauirā, ākongā*
 tapoko - *uru*
 tītoretore - *matatewha, puare (o ngā karu)*
 pākū - *pāreti*
 whakatāuteute - *mahi, warenga*
 paramanawa - *kai*
 heuheu - *ka haere ko tēnā ki tōna, ko tēnā ki tōna*
 nekuneku - *tō (o te rā)*
 tāhōhō - *kua kore he kaha i roto i a koe (= ngehe)*
 hōtoa - *pōturi*
 taututetute - *whawhai (wairua pai nei)*
 tauhutihuti - *huhuti makawe*
 mako - *paoro*
 pokapū - *pūtaketanga*
 rauhi - *manaaki*
 hāhā - *reka (kai nei)*
 tūhāhā - *tawhiti*
 pāraharaha - *papatahi*
 manako - *ngākau nui, aroha*
 hurirapa - *huri kōaro*
 tāreperepe - *ko te tautau noa iho o te puku, he kaha rawa nō te kai*
 kōmuri - *whakamuri*
 kare-ā-roto - *ngā tino whakaaro o te ngākau*

mingomingo - *te mahi a ngā pāpāringa*
inā kata te tangata (= hohe)
whakarārā - *whakapau kaha*
tikohi - *kohi*

TE WHAKAWĀNGA I TE KURA

Kua takoto ake nei ngā kōrero whānui mō te āhua ki tā mātou kura whakapakari reo. Engari he wāhanga anō me āta kōrero i konei, arā ko ngā whakaaro i puta ake i te whakawānga. Ko te mahi whakamutunga mā ngā ākonga i te pō o te Tāite, he whakakī mai i tētahi rārangi pātai mō te āhua ki tā mātou hui, kia mōhio ai te Taura Whiri āe rānei e ngata ana ngā hiahia o te hunga whai mai i ēnei kura, pēhea kē rānei. Ehara i te mea ka huri katoatia ngā āhuatanga o te kura hei whakangata i ngā hiahia o te tokoiti, engari i ngā wāhi e kaha tonu ana te whakahē mai i tētahi āhuatanga, e kaha ana rānei te puta ake o tētahi huatau e pai ake ai te haere o te hui, ā, koirā ngā wāhi hei whakamaunga atu mā te Taura Whiri ā te wā e tahari ai ki te taka kai mā te hinengaro hei mau atu ki ngā kura o muri atu.

Anei te whakarāpopototanga o ngā whakautu i puta i te arotakenga, me ngā huatau anō o te Taura Whiri ki ō koutou whakaaro i whakatakoto mai ai.

Kia mōhio noa mai koutou e rua kē ngā take i āta whakaritea ai he urupoumanu whakawā i te kura. Tuatahi, e whakahau ana te Tari Tātari Kaute me mātua whakaatu e ngā whakahaere kāwanatanga (ko mātou hoki tēnā) te pata, te hua o ā rātou mahi. Ko te kura nei hoki tētahi kaupapa pērā. Nā reira ko ētahi o ngā pātai i tāpaetia hei whakaea i ngā pakirehua a tērā o ngā whakahaere. Ko ētahi anō, i whāiti kē te aronga, he hiahia nō mātou ake i te Taura Whiri kia mōhio me pēnei kē, me pērā kē rānei e nui ake ai te whaihua ki te hunga haramai ki ngā kura whai mai i tēnei.

Anei e whai ake nei ētahi o ngā pātai i whakaurua mā te Tari Tātari Kaute. I tonoa ngā kaiwhakahoki pātai kia tohu mai i te kaha o te whaihua ki ō rātou anō whakaaro, mai i te **1** ki te **5**, ko te **1** e tohu ana ko te mutunga kē mai o te **huakore**, ko te **5** e tohu ana i te mutunga kē mai o te **whaihua**:

- Nā tēnei kura au ka āta mōhio arā atu anō ngā āhuatanga o tēnei mea, o te matatau ki te reo Māori, kāore anō kia tino mau i a au i te wā nei.
- Nā tēnei kura au i hiahia ai kia pakari kē noa ake au ki aua āhuatanga.
- Heoi anō, me kī noa ake nā tēnei kura i āhua kaha ake ai taku matatau ki ēnei wāhanga o te reo Māori.
- Nā tēnei kura i uru mai ai te hiahia ki roto i a au kia whai tonu au i ngā huarahi e pai ake ai taku matatau ki te reo Māori i a au ka hoki nei ki te kāinga.

Tērā e huaina ake e te tangata e pānui mai nei i ēnei pātai he karo kē te mahi a te Taura Whiri. Arā, i āta pēnei ai te hākirikiri, te makaro o ngā pātai kia hemo ai ngā wero mai a te Tari Tātari Kaute, ā, e kore e pereperea te taringa o te Taura Whiri ā te wā ka arotakea e rātou ā mātou mahi.

Engari koinei tonu kē ētahi o ngā tino tūmanako o te Taura Whiri mō ngā kura, kia kite te hunga kōrero Māori o ēnei rā arā anō ngā taumata tirohanga rerehua hei pikinga atu mā tātou ki runga. Ko te āta whakapakari i te reo o tēnā, o tēnā, koia anō tētahi, engari e pakari ake ai te reo o te tangata me mātua whakaae ia, “āe rā, ko ahau tonu tētahi, arā au te pohewa rā kei runga rawa atu au, nōku ka haramai ki tēnei kura, e hika mā e, nō hea mai tāku?”

Heoi anō he waimaria, he aha rānei, e 80% ngā ākonga i tohu mai i te 4, i te 5 rānei ki tēnei pūtoi pātai. Nō reira ka noho toiora tonu te taringa o te Taura Whiri mō āna herengi i whakapau ai ki tēnei kura.

Nā, ko ngā pātai āhua whaikiko ake ki ngā mahi i mahia, ki ērā rānei e hiahia ana ētahi kia mahia, kei reira kē he tino kōrero hei whakaatu māku i konei.

Kei te kōrero o tua ake nei he whakamārama ki te āhua o ngā rōpū. Heoi anō, mō te tūpono tipakopako kē te mahi a te kaupānui, me paku whakamārama anō i āiane. I whakaritea kia rima ngā rōpū mahi, e rua ngā rōpū i āta whakatakotohia i runga anō i te matatau o ngā mea o roto, engari kei runga ake tētahi i tētahi. Ko ngā mea o roto i te rōpū tino matatau, he tāngata i tipu ake ki te reo, kua hia kē rānei te roa ōna e āta whaiwhai ana i te reo hei reo matua mōna. Ko te rōpū tuarua (ā-matatau tāku e mea nei) i āhua pērā anō, arā, ko te nuinga kua neke atu pea i te tekau tau e takahi ana i ngā huanui, i ngā maheu, i ngā pokatata, i ngā ara katoa e ātaahua ake ai tō rātou reo.

I muri mai o ēnei, ko ētahi rōpū e toru e āhua ōrite ana te matatau. Heoi anō, i pērā te whakaaro i te wā i wehewehe haeretia ai tēnei hunga. Engari ko tētahi o ngā whakahē i puta ake, me tika ake te mahi whakarōpū i te tangata kia kore ai e noho tahi te whakaputa mōhio rāua ko te wahangū. Kua tirohia tēnei āhuatanga mō ngā hui o muri atu, engari taihoa nei kōrerotia ai.

Ko tētahi anō o ngā huatau i kaha te puta e pā ana ki te āhua o ngā rōpū, me iti ake ngā rōpū kia nui ake ai te wā ka pau ki ngā hiahia o ia ākonga. He tika tēnei kōrero, engari i āhua kikī rawa ai, he kore nō mātou i mōhio ka eke te nui o ngā ākonga ki te whitu tekau. Koinā te mate nui o te kore e āta whakamōhio mai i mua noa mai o te hui, ka hē noa iho ngā whakarite ki te taha whakaako. Nō reira mō ngā hui o muri atu, kei noho koutou ka waiho rawa tā koutou urutomo mai kia torengi kē te rā.

Arā anō te huatau i mahuta ake mō te āhua ki ngā rōpū, ko te āhua tonu o te tikanga whiriwhiri rōpū. E kī nei ētahi, me noho *ā-karangatanga* kē mō tētahi o ngā rā o te kura, kia whai ai ko tēnā i āna tino

kaupapa, ko tēnā i āna. Māna noa ake e kore he hiahia motuhake tō tēnā, tō tēnā momo kura, momo wāhi mahi rānei, nō reira he āhuatanga whai tikanga anō pea tēnei hei whakaaro ake mā te Taura Whiri me te hunga ako ka puta ake ki Waimārama. E whakaaro noa ana au ko tētahi o ngā tino mahi mā ngā kaiwhakaako i roto i ngā akomanga rumaki, he whakamahi i ngā kupu hou o roto i ngā marautanga reo Māori, kia waia ai ō rātou hinengaro, ō rātou arero ki aua kupu. Engari mō te hunga kei te kāinga kē, kei tētahi tari kāwanatanga rānei e whakamahi ana i te reo, ko te reo e tika ana mō ērā wāhi, koinā kē pea tā rātou e pīrangi ana. Heoi anō hei whakaaro ake.

I raua atu he pātai mō te whaihua o ia momo mahi i whāia i te kura. Ki tā te tino nuinga, e tino whaihua ana ngā mahi e pā ana ki:

- te whakatakoto tika i te kupu
- te ako kupu hou
- te whakapūioio i te reo kōrero
- ngā kiwaha
- ngā whakataukī
- ngā mahi whakamāori

Ko ngā mahi whakapākehā anake te wāhanga kāore i tino rata mai te katoa, engari nā te rōpū tino matatau kē te nuinga o ngā whakahoki whakahē i tēnei mahi, ka mutu, kāore i pērā rawa tā rātou tapi mai. Kotahi te tangata i roto i te tokotoru o tērā rōpū i pērā mai te kōrero. Engari he tika pea kia tū te ihu o te rōpū matatau ki tēnei mahi, i te mea kāre nei ō rātou hiahia ki te reo Pākehā hei whakaatu i tō rātou mātau ki te reo Māori. Ka taea noatia tērā ki te reo Māori anō.

Engari anō te tauira e mea ana ki te tū hei “kaiwhakamāori” ā tōna wā. E tutuki pai ai tērā mahi, me tangata tino matatau ki ngā kupu, ki ngā rehu, ki ngā aha, ki ngā aha o ngā reo e rua. Nō reira koutou o tērā rōpū e hiahia ana ki te whai i tērā mahi, kaua e waiho atu te reo Pākehā ki tahaki kia tū

(... mai i te whārangi o tua ake)

takitahi ngā whetū o te rangi. Me aro atu anō i mua mai o tērā wā.

E mau ana anō tētahi wāhanga e tono ana kia whakaatu mai ngā tauira me pēhea e pai ake ai te kura ki tā rātou tiro atu. Kei reira anō ētahi whakaaro hei whakaatu i konei.

Ko tētahi o ngā koronga i auau tonu te puta ake, kia whakaritea he wāhanga mō te taukumekume, kōrero tene rānei hei kīnaki i ngā mahi tuhi. I mahara mātou ka nui ngā wā whakangā hei whakapakari i te reo kōrero, inā hoki nui ake i te whā hāora ia rā e kai tahi ana, e whakatā tahi ana, e kaukau tahi ana mātou, ā, koirā tētahi wā pai mō te whakamātau i ngā kupu hou, i ngā whakatauki hou, i ngā kiwaha hou, koinā hoki te wā pai ki te piri atu ki tētahi tangata matatau ake i a koe hei hoa whakamātau mōu. Engari te āhua nei kāore i ngata te hiahia ki te kōrero Māori i ērā wā kōrero ngau parāoa noa iho. E mea noa ana te Taura Whiri ki te whakaritea he wāhi mō te tūtū mai a ngā pia ki te kōrero tene, me āhei anō te kaiwhakaako ki te whakatika atu i ngā hapa o roto, kaua i te wā tonu e haere ana ngā kōrero, engari kia mutu rā anō ngā kōrero.

I a au e kōrero nei mō tēnei mea, mō te whakatika i te reo o te tangata, kia whakamārama atu au i te whakaaro o te Taura Whiri ki tēnei mahi. I whakapae mai hoki tētahi tangata i a māua i hea rā, he takahi mana, he patu tangata kē te mahi a te Taura Whiri e kaha nei tā mātou whakatika i te reo o te tangata i ēnei momo hui. He wātōna kei te tika tēnei whakapae, mena he wāhi kē, he kaupapa kē, he hunga whakarongo kē, he take kē i haramai ai te tangata ki tētahi hui, engari i roto i tētahi kura whakapiki reo, ko tā mātou atu, kāore he mahi i tua atu.

Waihoki, ki a au nei nā, ko te waiho kia hē tonu te reo o te nanakia e whakamomori ana kia pai ake tōna

reo, kātahi nā te patu wairua. Kua rongu hoki au i te tangata nāna tērā whakapae e kī ana hei aha noa i whakatika atu ai i tētahi o ana ākonga (he kaiwhakaako reo Māori kē hoki te tangata nei), engari huri atu ana te tuarā o taua ākonga, hiki ana te waha ki te auē me te kata anō, he hauā mārika nō te reo o te tāhae rā. He aha ia nei te kupu mō tērā? He aroha, he whakaaro pai ki te tangata? Engari mō tēnā. Nō reira me waiho pea tēnā momo whiu ki te puku mau ai.

Anei anō ētahi o ngā mahi e whakaaro nuitia ana e ngā ākonga:

- me huri haere ngā kura pēnei ki tēnā rohe, ki tēnā rohe;
- me nui ake ngā reo-ā-iwi ka whakaurua ki te pukapuka hei whai mā te hunga ako;
- me āta tiro tiro ngā tuhinga tawhito;
- me whakarite he wā mō ngā mahi hākinakina, ka whakamahi ai i ngā kupu hou a te Taura Whiri mō ēnei tākaro;
- me whakarite he wā mō ngā kōrero paki, mahi whakaari;
- mena ka taea, me rau atu ki te pukapuka he kōrero mō ngā kaupapa o ēnei rā, pēnei i te mate ārai kore, i te tūkino wahine, tamariki, i ngā raruraru taiao.

I rere anō te pātai i te pō o te Tāite mō te wāhi ki ngā tamariki, e pai ana rānei te Taura Whiri kia haria mai te mahi a te tamariki. I reira tonu ka puta te whakautu a te Taura Whiri ki tērā pātai, arā, kāore he aha tahi ki a mātou inā haria mai ngā tamariki, engari me tamariki mōhio ki te kōrero Māori, kia kore ai e tītakataka noa te kaupapa i hui tahi ai tātou. Hei tāpiri ki tērā, ka pai anō pea ki te whakarērea ngā tamariki kaha te whakakuene, te tangiweto, te haututū rānei ki te kāinga, heoi anō kei a koutou anō, mātua mā, te tikanga!

Katoa ēnei whakaaro o runga ake nei ka āta tirohia

e te Taura Whiri i mua mai o te kura ka tū ki Waimārama ā te raumati, me kore e kitea mai he tikanga e tutuki ai te nuinga. Engari, e uaua ana nā te poto o te wā o te hui. Mehemea e rua wiki kē te roa o te kura, ka taea noatia, engari nā ngā ākonga anō te whakatau ka nui te rima rā. Tekau noa iho ngā tāngata i kī mai he poto rawa te rima rā, ko tā te tino nuinga kē, ki te waiho kia pēnei tonu te roa, ko hea mai nei te painga atu.

Nā, kua tae pea ki te take whakamutunga, heoi anō ahakoa take whakamutunga, he tino take tonu. Me kī e rua kē ōna mata, engari e rua, e rua, i takea mai i te punga kotahi. Ko te kaha o te puta o te kōrero Pākehā i tēnei o ngā kura rumaki, ā, ko te whakaatu mai a ētahi i uaua rawa ngā mahi hei whai mā rātou.

I haere tonu te reo Pākehā ahakoa kīa atu ngā pia kia tino kaua rawa e mau mai tērā o ngā reo ki roto i te kura, engari e whakapae ana au i pērā ai, nā te mea he uaua rawa ki ētahi te kōrero Māori anake mō te katoa o te hui.

Nō te Taura Whiri anō pea te hē, he kore i mārama nō tā mātou whakamōhio atu mā te hunga āhua matatau anake tēnei kura. Ka pēnei mātou, māna te kore e kite mai i ngā whakatūpato o roto i te pōhiri, ā, mā reira e mōhiohia ai ehara tēnei i te kura mō te hunga kātahi anō ka tīmata te arero ki te tārai kupu Māori.

Kāore mātou mō te whakahē, mō te whakaiti i te hunga e pēnei ana te reo. E tama, ko tātou katoa tērā kua takahi nei i te huarahi mai i te hiringa ake o te whakaaro, ā, tae noa mai ki te wā e taea ana te kī, āe kua autaiha haere te mōhio o tērā ki te kōrero Māori. Nō reira kei te mihi tonu te ngākau ki a koutou, mō koutou e ū nei, ahakoa ngā aupiki, ngā auheke o te huarahi mai ki te reo Māori. Engari taihoa nei koutou tahuri mai ai ki tēnei kura. Ā tōna wā rā anō nui noa ake ai te whaihua o tā koutou kuhu mai.

Kua koto haere nei pea ētahi i ēnei ikimoke mō te āhua ki tā mātou kura i tū ki Kirikiriroa i tērā marama, engari e tika ana kia mōhio te hunga i patapataihia ki ngā otinga i puta ake. Nō reira kia ora rā koutou i whai tonu mai i ēnei kōrero ahakoa piki, heke, kotiti.

arotake - he whakawā i te whaihua o tētahi mahi
 urupounamu - pātai
 tāpaetia - whakatakotohia ki te aroaro
 pakirehua - pātai
 huaina - whakaarohia
 hākirikiri, makaro - kāore e mārama te kitea atu o tētahi mea
 rerehua - ātaahua
 pohewa - pōhēhē
 pūtoi - kohinga
 toiora - ora, kāore i tū (tū mate nei)
 tīpakopako - he āta tango i ngā mea pai ki a koe, ka waiho kē ai i ētahi
 maheu - he ara iti kua tupuria e te otaota
 pokatata - he ara poto, hāngai hoki (= tukutata)
 urutomo - tomo, kuhu
 torengi - tō (o te rā)
 mahuta ake - puta ake
 māna noa ake e kore - kāore e kore
 whakapūioio - whakapakari
 ka tū te ihu - he kore e rata
 koronga - tino hiahia
 kōrero tene - he kōrero me tito i te wā tonu e makere mai ana aua kupu i ngā ngutu
 kōrero ngau parāoa - kōrero noa iho, kōrero kai pāipa
 hākinakina - tākarō
 whakakuene - he rite tonu te tono kai, te tono aha rānei, he tangoweto noa iho nei
 māna te kore - ko te tikanga
 tārai - hanga (ki te toki)
 nanakia - āhua pai tonu
 koto - he āhua paipairuaki, he kī rawa nō te puku (e kī ana te Pākehā “kei ngā karu kē e haere ana”, he kaha rawa nō te whiu)
 ikimoke - pahupahu, kōrero tikanga kore

TE KURA O MURI ATU

Ka paku rerekē pea te āhua o ngā hui whakapakari reo ka tū ā tērā tau, nā te mea ki te eke tā mātou e whai nei, ka nui ake ngā here kei runga. Kia whakamārama ake au i te tikanga o tēnei kōrero āhua pōkikī nei.

(haere ki te whārangi e whai mai ana...)

Kua takoto nei tēnei kaupapa a mātou ki te aroaro o te Tāhuhu o te Mātauranga me te tono atu kia waiho mā reira kē e pīkau ngā utu mō ā mātou kura whakapakari reo ā tērā tau. I pēnei ai, he whakaaro nō mātou anei mātou te whakatutuki nei i ngā mahi whakangungu kaiwhakaako e tika kē ana kia riro mā te Tāhuhu kē e whakahaere. Inā hoki, ko te nuinga o ngā mea haramai ki ā mātou kura, nō roto mai i ngā kura e reo Māori ana ngā whakaakoranga.

Ko te mate ki te whakaaetia mai tā mātou take, me mātua ū ki tā mātou i kī taurangi ai i roto i te tono. Nā, ko tā mātou i kī taurangi ai, e āhua hāngai ana ki tērā e whakapae ana mātou e hiahia ana rātou kia rongo ake.

Ehara i te mea ka tahia katoatia ki te taha ngā tikanga whakahaere kua roa kē e whāia ana, ka uru mai rānei he taru tawhiti hei whakakōpekapeka i ngā mahi. Ki te kore rātou e whakahē mai i te āhua o ngā mahi kua whakatakotohia ki te tono, kotahi noa iho te āhuatanga ka rerekē, arā, ko te āhua o te **whakauru mai**.

Me tūpato anō te rere a taku pene kei raruraru tā mātou tono i ēnei whakaaturanga kōrero, engari ko te tikanga ka āta whakawāteatia ētahi ‘tūranga’ i ēnei kura mō ngā kaiwhakaako nō rātou te hiahia nui kia whakangungua, ā, mā te Tāhuhu e pīkau ngā utu mō te whai wāhi mai a ērā. Nā, ki a mātou ko ngā kaiwhakaako kura kaupapa Māori tērā - kāore he hunga i tua atu i roto i ngā whakaakoranga o te motu. Engari tērā e rerekē te titiro a te Tāhuhu. Wai ka hua?

Ahakoia pēhea te whakatau a te Tāhuhu mō te hunga me mātua āwhina atu e te Taura Whiri, ka wātea tonu mai ētahi tūnga hei tukutuku mā te Taura Whiri ki ngā mea e mōhio ana mātou kei te tino ū ki tēnei kaupapa, nō reira kaua e māharahara mena ehara koe i te kaiwhakaako kura kaupapa engari kua roa tonu koe e whai mai ana i ēnei tū hui.

Nā te mea me āta whiriwhiri mātou i te hunga ka uru noa mai i raro i ngā huruhuru o te Tāhuhu, ka whakaurua te pukatono mā te hunga hiahia haramai ki te **Kahiti ka puta ā te marama o Whiringa-ā-rangi**. Hei reira koutou tonoa ai kia whakautu mai i ngā pātai o te pukatono, ka tuku mai ai ki konei **i mua mai o te 2 o Hakihea**, kia pai ai tā mātou whiriwhiri ko wai mā ngā mea ka uru mai i raro i te maru o te Tāhuhu, ko wai rānei ngā mea ka puta mai mā muri i te pākai a te Taura Whiri.

Kaua e tuku ukauka mai i te taha o tō pukatono hei whakarite moenga mōu (hei whakapatipati rānei i ngā kaiwhiriwhiri pia mō tēnei kura), i te mea kāore anō kia tatū ka pēheatia ngā utu. I te wā nei e whakaaro ana mātou me noho tonu ki te kotahi rau tāra te utu ki ngā mea kāore e utua ana e te Tāhuhu kia haere mai. Ki te waiho tonu ki tēnei, ko tōna tikanga kāore e taka mai ētahi nā te taumaha rawa o te utu te take. Engari kia mōhio noa mai koutou he rahi kē noa ake i te kotahi rau tāra te utu mō te noho mai a te tangata kotahi mō te rima rā; arā, ngā utu kaiwhakaako, utu whakarite pukapuka me ngā utu hāereere hei tāpiri ki te pūtea ka hoatu ki te marae.

Tērā anō tētahi āhuatanga hou, engari he tikanga tēnei kua roa tonu mātou e whakaaro ana me nanao atu. E āta kitea ai kei te pēhea te reo o tēnā, o tēnā, e mea ana mātou ki te whakatakoto i tētahi punua whakamātautau, he mahi whakamāori, hei whakaoti mai mā ia tauira ka whakaaetia kia tomo mai ki te kura. Ka haere tēnei mahi ā te marama o Hakihea. Kia whakahokia mai tēnei whakamāori, ka āta tirohia e konei kia pai ai tā mātou whakarōpū i te hunga uru mai. Nō reira kei konei te rongoā ki te amuamu o tua ake mō te koretake o te Taura Whiri ki te wāwāhi haere i ngā pia i runga anō i tō rātou matatau ki te reo. Mā konei rawa kitea ai ko wai ki hea.

Ko te tuatahi o ēnei hui e popore nei mātou kia tautokohia e te Tāhuhu, **ka tū ki Waimārama**

marae, rohe o Heretaunga, atu i te 15 ki te 20 o ngā rā o Kohi-tātea. Nō reira ko koutou mā e tāmina ana ki te tapoko mai, tirohia te **Kahiti**, patua mai rānei he kupu whakamōhio ki konei ā tēnei marama, ā, mā konei e tuku atu te pukatono mena he kaiwhakaako reo Māori koe tērā e utua e te Tāhuhu. Ahakoa pēhea, ko te mea nui kē, kia mōhio ai mātou tokohia koutou ka puta ake.

Ka tū tonu tēnei kura ahakoa pēhea, nō reira ki te kore tā mātou tonu pūtea e paku arohia mai e ngā rangatira o te pūtea whakapakari kaiwhakaako reo Māori i te Tāhuhu, mā mātou anō mātou e kuhu. Otirā ki te pērā, e kore pea e tū mai anō tētahi ā, 1996 rā anō.

Nō reira e tātou mā, me whiri tonu ngā kōroa, mai kore...

pōkikī - āhua rorirori nei
kī taurangi - he whāinga me mātua
whakatutuki, otirā mā te tangata nāna
te kōrero, māna anō e whakatutuki
taru tawhiti - āhuatanga rāwaho
whakakōpeka - whakapōrearea
pukatono - he pepa hei whakakī mai mā te
tangata e hiahia ana ki te whai wāhi mai
ki tētahi hui, mahi rānei
pakai - ārai, pātū
ukauka - herengi, moni
tāmina - hiahia
mai kore - mō te tūpono (ka tutuki)

HE KAIMAHI HOU

Ehara i te mea he aha, heoi anō he rūnga manawa kua eke mai nei ētahi wāhine e rua hei kaimahi hou mā te Taura Whiri. Ko Damiane Rikihana rāua ko Hine-i-haea Murphy te tokorua kua uru mai nei ki te apa ringa raupā a Tīmoti.

Ko ngā tino mahi kua whakaritea hei whakatutuki mā Damiane, he whakahaere i ngā mahi pāpāho, ā, he ruruku haere, he pokepoke haere i ngā kaupapa e whakaarohia ake ana e tēnā, e tēnā o tātou hei whakanui i te Tau o te Reo Māori. Ko Damiane tētahi o ngā takawaenga pāpāho mā Te Puni Kōkiri

i roto i ngā tau tata nei. E waimarie ana te Taura Whiri kua wātea mai ia ki te āwhina mai i a mātou ki tēnei kaupapa.

Kua riro nei ko Hine-i-haea Murphy te kai-whakahaere i te wāhanga matua o te mahi rangahau i te āhua o te reo Māori i tīmatahia i tērā tau. Nā Hine-i-haea hoki i whakahaere te Marautanga Reo Māori i raro i te maru o te Taura Whiri i tērā tau me tēnei, nō reira he tuarua kē tēnei mōna. Nō mātou anō te whiwhi i whakaae mai tēnei pūkeko kia hoki mai ki te māhanga.

E whai mai ana ngā kōrero whakamārama i ngā mahi kua hora nei hei whai atu mā ia tokorua, heoi anō tā tēnei, he mihi kau noa ki a rāua. Arā te whakataukī rā “he rau ringa e oti ai te mahi” - kāore kē i te paku kātata atu te nui o ngā ringaringa o te Taura Whiri ki tērā, heoi anō mā te aha i te rua tekau.

he rūnga manawa - he koanga ngākau
apa - puni, rōpū
mahī pāpāho - ko te mahi a ngā nūpepa, ngā
reo irirangi me te pouaka whakaata
ruruku - whakarite haere i tētahi kaupapa
pokepoke - poipoi (parāoa nei)
pūkeko - tangata mōhio

TE MAHI RANGAHAU REO MAORI O TE MOTU

Kei te maumahara ake pea koutou ki te punua mahi rangahau reo Māori i whakahaeretia e te Taura Whiri i tērā tau. E kī ake nei au he punua rangahautanga, i te mea kāore kē i oti he whakautu tika ki ngā pātai whānui i whakaritea kia pātaihia, arā, tokohia ngā Māori e matatau ana ki te reo Māori, e pēhea ana te āhua o tērā matatau, pēhea nei te taipakeke o tēnei hunga, ko hea ngā wāhi kōrerotia ai te reo Māori, he aha ngā momo ako e tino whaihua ana, me ētahi urupounamu anō e tino marama ai te kitea atu kei te pēhea tō tāua reo rangatira, kei te ora rawa atu rānei, tōna ora noa iho kē nei rānei.

(...mai i te whārangi o tua ake nei)

Heoi anō ehara i te mea he pūhore tā mātou i whai atu ai i tērā tau. I whaihua tonu kē, engari i whaihua ai nā te mea he take kē atu anō i pērā ai te whakahaeretia. Ko te kaupapa kē ia i tērā wā, he whakamātau i ngā tikanga rangahau kia tino kitea ai ngā ara rangahau e puta tōtika ai ngā kōrero katoa e hiahia ana mātou kia puta ake i tēnei patapatainga matua.

Nā te whakaaro mahana mai o te Puni Kōkiri i kitea mai ai te pūtea hei whakahaere i te wāhanga tuatahi o tēnei kaupapa. Engari e rua kē ngā wāhanga me mātua oti e tau mai ai tōna paku māramatanga ki te āhua ki tō tātou reo, arā, ko ēnei e whakaahuatia ana i raro nei:

Wāhanga 1: *(Ngā mahi kia mahia i mua mai o ngā rā whakamutunga o Pipiri 1995.)*

- 1) He whakatakoto i te huarahi rangahau whānui hei takahanga atu;
- 2) He whakatakoto tono pūtea mō tērā tau kia tutuki pai ai te wāhanga tuarua;
- 3) He whakatikatika i te rārangi pātai, ngā tikanga patapatai me ērā tikanga rangahau katoa atu i whakamātautauhia i tērā tau;
- 4) He kimi mai, he whakangungu i ētahi tāngata e 80 e matatau ana ki te reo Māori me te reo Pākehā hei haere ki roto i ngā iwi me te rārangi pātai;
- 5) He mahi tahi ki te Tari Tatau ki te kimi mai i ētahi kāinga e 6000 nei, he Māori anō kei aua kāinga e noho ana hei uiui atu mā ngā kaipātai.

Wāhanga 2: *(Kāore anō kia kitea mai ngā huruhuru e tutuki ai tēnei tūāoma a te manu, koinā hoki i noho mai ai te tuarua o ngā mahi o runga ake nei, arā, ko te kimi pūtea atu anō kia haere tonu ai ngā mahi.)*

- 6) He whakahaere i ngā uiuitanga i ia rohe kua whakaritea kia rangahautia;

7) He kōhi, he whakauru i ngā whakautu ki te rorohiko, ka tātari ai i ngā kōrero o roto;

8) He tuhi pūrongo e whakaatu ana i ngā tino kōrero i puta ake i ngā whakautu a te hunga i whai wāhi mai ki te patapatainga;

9) He whakatakoto whakaaro ki ngā āhuatanga o te reo me hōhonu ake te tiro atu e mau tonu ai te reo.

Māu tonu e kite iho, ehara tēnei i te mahi māmā, ka mutu he tino mahi apuapu herengi, nā te nui o ngā tāngata e whai wāhi mai i roto i te wā.

Me kore ake te Tari Tatau hei whakamahea i ngā uauatanga tatauranga o roto i te mahi. Mea kāore nei te Tari Tatau ki te whakangungu i ngā kaipātai, ki te kimi haere i ngā kāinga he Māori kei reira e noho ana, ki te rāwekeweke i ngā otinga kia puta ai he urupare tatauranga, e hoa, ka mate noa iho te kaupapa. Nō reira tēnei rā te mihi atu a te Taura Whiri ki te rangatira o tērā whakahaere, ki a Len Cook, nāna nei ko tēnei kaupapa e rewa tonu nei, e kauneke tonu nei.

Engari ko te wāhi tino nui o tēnei mahi rangahau, ki a tātou kē, ki te ao Māori. E mōhiohia ai kei te pēhea tō tātou reo Māori me mātua uiui te huhua o te tangata Māori. Hei ōna wā anō puta ai he kōrero whakamārama i te haere o ngā mahi a Hine-i-haea mā, me ngā inoi anō kia kaua e parea mai te tuarā ki tēnei mahi.

pūhore - *huakore*
tūāoma - *tētahi wāhanga o te haerenga*
apuapu - *kaihoru*
parea mai te taurā - *he kore e aro mai*

TE TAU O TE REO MĀORI

Kua oti ake nei te whakamōhio atu kua riro mā Damiane Rikihana e poipoi haere, e tuitui haere ngā kaupapa whakatairanga i te Tau o te Reo Māori. Nā te mea kua waiho mā te tangata kotahi ēnei mahi e whakapakari, ā, koirā anake tāna mahi i te tari nei,

ko te awhero nui o mātou, ka kaha ake te whakatakataka o tēnei kaupapa i ēnei marama e whā e tū mai nei.

Ko te kōrero i puta ki te Muka o mua atu, kei tēnei putanga āta whakaatuhia ai ngā kaupapa e whakaritea ana e tēnā, e tēnā o tātou. Engari he pai ake pea te waiho mō te putanga o te raumati ka puta nei i mua mai o te rā whānau o Ihu Karaiti.

Ki tāku mātakitaki atu, ko te pūtea te mate nui. He nui tonu ngā Māori kua puta mai ki te tari nei me ā rātou kaupapa e hiahia ana rātou ki te whai atu, engari ko ngā here utu kei te whakauaua i te haere. Pērā anō a konei, nā mātou anō ā mātou ake kaupapa i whakarite me te wawata anō ka taka noa mai he herengi i te rangi hei ōna wā e hiahiatia ai.

Kua kitea mai he pūtea paku nei mai i te Puni Kōkiri hei tautoko i ngā mahi o te Tau, engari ka pau te tino nuinga ki ngā mahi pāpāho e kōrero ake nei au. E mea ana mātou ki te hoko mai i tētahi Māori tino mōhio ki te whakapati tangata, ko tāna mahi he toro haere i ngā kaipakihi nui te moni ka pati moni mai ai i a rātou mō te Tau o te Reo Māori te kaupapa. Ki te pēnei, ākene pea ka taea ētahi kaupapa te paku āwhina atu. Engari kaua e kukua te manawa; me whai tonu tātou i ngā mahi tērā ka taea ki ō tātou anō pūkoro, ā, ki te tutuki tēnei wawata pūtea āwhina o mātou, ko te painga atu tērā.

Ko te tikanga ka mōhio te Taura Whiri āe rānei he pūtea tohatoha tā mātou hei āwhina i ā koutou kaupapa ā te mutunga o Whiringa-ā-rangi. Engari kāore he hē o te whakamōhio mai kei hea kē ō koutou whakaaro e haere ana i te wā nei, kia pai ai tā mātou tuhi kōrero ki te Muka o muri atu.

Nā reira, Māori mā, tēnei anō te inoi atu kia tangi wāhi mai koutou me ō koutou whakaaro, ā koutou kaupapa e kaha ake ai te kitea atu āe, he reo

whaimana, he reo rangatira tō tātou. E kī ana te kōrero e kore a muri e hokia, ā, kei te hāngai mai tērā kōrero ki te Tau o te Reo Māori. E kore tēnei waka e whakahokia atu ki ōna rango, ki konā pōpopotia mai ai, engari me tautoko mai anō e te katoa o ngā tāngata e ngākau nui mai ana ki te reo Māori, kia kore ai tēnei waka eke noa e huri hei waka pae noa i roto i te wā.

poipoi - *pokepoke, tiaki*
tuitui - *tūhonohono*
awhero - *tūmanako*
whakatakataka - *korikori*
kaipakihi - *he whakahaere hokohoko*
pōpopo - *puanga*

TE TAO KUPU A KORO WĒTERE

Koro e,

Me pēhea kē hoki e kore ai e puta he kupu mihi ki a koe mōu i whakatō atu i tō tāua Tau o te Reo Māori ki te poho o te Whare Pāremata i tērā marama. Huaina ai tēnei mahi e te Pākehā he “tikapekape i te wharepī”, ā, koia tonu rā te kōrero tika mō tēnei mahi uhumanea āu i tēnā whare kōpae o tātou.

I tāpaetia e Koro ana pātai ki mua ki te aroaro o te Kāhui Minita, e tonu atu ana i ngā Minita kia āta whakaatu mai i ngā mahi e whakaritea ana i ā rātou tari kāwanatanga hei whakanui i te Tau o te Reo Māori, ā, pēhea nei te nui o te pūtea ka pau ki ēnei mahi. I ihumanea ai, nā te mea arā tētahi tikanga o te whare pāremata e mea ana ki te āta whērā te whakatakotohia o te pātai ki te Kāhui Minita, kāore e taea e rātou te karo atu. Ahakoa pēhea tō rātou matakawa ki te āhua o te pātai, me puta tonu tōna whakautu hāngai, whai tikanga hoki. I tērā tonu kua kitea mai ōna tāngata whakauaua, ōna tāngata ātete i ā tātou kaupapa reo Māori. Rāoa tonu mai ētahi, whakakeke kē mai ētahi, engari i reira anō ōna tāngata tautoko i te kaupapa.

E rua ngā tino hua i puta ake i tēnei mahi a Koro, ko te tuatahi, i tutū te puehu puta noa i te motu mō te reo

Māori te kaupapa. Ko te tuarua, kua āta mōhio te Taura Whiri ināianei kei te pēhea mai ngā whakaaro o ia tari kāwanatanga. Mā tēnei ka māmā ake tā mātou werowero haere i ērā e ngoikore noa ana, me tā mātou tautoko i ērā e aro mai ana ki tēnei kaupapa whakamohiki i te reo taketake ake o tēnei whenua.

tikapekape - *he kōrorirori ki te rākau*
 uhumenea - *mōhio (kerēwa nei...)*
 whakauaua - *tohe, whakahē*
 ātete - *tohe, whakahē*
 whakakeke - *he nohopuku, ahakoa he kōrero*
tonu kei ngā ngutu e mau ana
 whakamohiki - *whakatairanga, whakanui*

HE PUERU HEI HOKO

He whakamōhio noa atu tēnei kua mahia mai e te Taura Whiri he poraka, he tihāte hei whakanui i te Tau o te Reo Māori. Kei te poraka e mau ana te moko o te Taura Whiri (arā, ki te uma (taha mauī), he whakaahua paku noa iho) ā, kei te angaangamate ko te moko whakanui i te Tau o te Reo Māori (he whakaahua nui tonu, he rite ki te moko kei ēnei whārangi nei e whakaatuhia mai ana, engari he

moko *whaikano* kē, arā, ko ngā arero e whā, he kowhai, he whero, he kahurangi, he pango.) Kotahi noa iho te tae i mahia mai, he mā.

Ko ngā tihate, e rua kē ngā tae, he mā, he kiwikiwi. Ko ngā whakanikoniko o runga, e pēnei kē ana te āhua: ko te moko mō te Tau o te Reo Māori, kei te uma kē, he mea paku noa iho, engari he whaikano tonu pērā i tērā i whakamāramatia ake rā. Ko te moko o te Taura Whiri, kei ngā pakihwi kē, he mea paku anō.

Anei ngā rahi e taea ana te hoko me ngā utu:

TIHĀTE \$25 M, L, XL, XXL

PORAKA \$35 M, L, XL, XXL, XXXL

Me tuku mai tō tonono me ngā moni e tika ana (ko te haki te mea māmā) ki te tari nei, mā konei e tuku atu tāu i tonono ai.

Kia mōhio noa mai koutou, kāore i te pērā rawa te nui o ngā poraka, nō reira mena he "rīpeka tahi" koe i te nuīnga o te wā, me "rīpeka rua" kē pea mō tēnei poraka. Koinā hoki i tonono atu ai kia mahia mai ētahi e toru kē ngā rīpeka, kia kore ai e kiki rawa i aua weriweri tāreperepe rā!

PUKATONO MŌ NGĀ RAUEMI A TE TAURA WHIRI

Tēnā koa tonono mai kia:

___ x <i>Te Matatiki</i> (1992, 149 whārangi)	@	10.00	___.
___ x <i>Ngā Whatiwhatinga 1</i> (1991, 36 whārangi)	@	10.00	___.
___ x <i>Ngā Hākinakina 1</i> (1990, 33 whārangi)	@	5.00	___.
___ x <i>Ngā Hākinakina 2</i> (1991, 27 whārangi)	@	5.00	___.
___ x <i>Māori for the Office</i> (1990, 32 whārangi)	@	6.00	___.
___ x <i>Mānuka takoto, kawea ake!</i> (whakaahua, 1992)	@	5.00	___.
___ x <i>Tōku reo, tōku ohoo</i> (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x <i>Me ū, Māori mā!</i> (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x <i>Ka mate, Ka mate</i> (whakaahua)	@	5.00	___.
___ x <i>He Muka</i> (pānui whakamōhio)	@	5.00	___.
	kāore he utu		___.

TE KATOA (Kei roto te tāke hokohoko i ēnei utu katoa)

\$___.

Ingoa: _____

Kāinga noho: _____

Waea: () _____

TE TAURA WHIRI I TE REO MĀORI
 POUAKA POUTĀPETA 411 TE WHANGA-NUI-A-TARA
 WAEA: (04) 4710-244 WAEA-WHAKAAHUA: (04) 4712-768